

УДК 930.25:[002+027.64](477)

А. А. МАЙСТРЕНКО, Р. В. РОМАНОВСЬКИЙ*

**НАУКОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
“СЛУЖБИ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ
ДЕРЖАВНИХ АРХІВНИХ УСТАНОВ УКРАЇНИ:
ІНФОРМАЦІЙНА, ОРГАНІЗАЦІЙНА
ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ”:
ХІД, РЕЗУЛЬТАТИ, ВИСНОВКИ**

Представлено результати проведеного Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства дослідження організації та функціонування Служб науково-технічної інформації, довідково-інформаційних фондів та бібліотечних фондів державних архівних установ України.

Ключові слова: Служби науково-технічної інформації; довідково-інформаційні фонди; бібліотечні фонди; державні архівні установи.

Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства (далі – УНДІАСД) протягом 2010–2011 років проводив дослідження “Служби науково-технічної інформації державних архівних установ України: інформаційна, організаційна та науково-методична діяльність”.

Об’єктом дослідження було визначено Служби науково-технічної інформації (далі – Служби НТІ) та бібліотеки державних архівних установ України.

Мета дослідження полягала у розробці науково-методичних засад функціонування Служб НТІ та бібліотек (бібліотечних фондів) державних архівних установ України, обґрунтуванні, визначенні шляхів та методики ефективного здійснення галузевого інформування, розробці нормативно-інструктивних матеріалів, положень про Служби НТІ довідково-інформаційний та бібліотечний фонди державних архівних установ України.

Базу дослідження склали: Галузева система науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства, Служби НТІ та бі-

---

* *Майстренко Анжела Андріївна* – кандидат історичних наук, завідувач науково-інформаційного відділу Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства.

Романовський Ростислав Володимирович – завідувач сектору науково-технічної інформації науково-інформаційного відділу Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства.

бліотеки (бібліотечні фонди) державних архівних установ України, що знаходяться у сфері управління Державної архівної служби України.

Державним архівам було запропоновано дати відповіді на питання двох анкет: “Анкета для служб науково-технічної інформації державних архівних установ України” та “Анкета для бібліотек, методичних кабінетів та інших структурних підрозділів, що виконують бібліотечні функції в архівних установах України”.

Питання стосувалися діяльності Служб НТІ та бібліотек, специфіки формування фондів, Довідково-інформаційного фонду (далі – ДІФ), Довідково-пошукового апарату (далі – ДПА), форм і методів інформаційної діяльності, освіти працівників тощо. Був опрацьований значний масив матеріалів двох анкет (216 сторінок), тобто 936 відповідей на питання однієї анкети та 972 відповіді на питання другої анкети.

Галузевим стандартом “Галузева система науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства Структура та основні напрями функціонування. СОУ 92.5-22892594-001-2004”¹ визначено структуру Галузевої системи науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства (далі – ГСНТІ АСД), яка передбачає створення Служб НТІ державних архівних установ; функції та напрями діяльності окремих складових, важливе їх значення для інформаційного забезпечення роботи архівних установ, у тому числі виконання планових наукових досліджень та підготовки науково-методичних розробок.

Результати дослідження показали, що положеннями про центральні державні архіви, затвердженими наказами Держкомархіву України у 2002 р.², не передбачено підрозділів, які виконують функції Служб НТІ або науково-довідкових бібліотек. Чинний галузевий стандарт у своїй діяльності використовує лише частина центральних архівів.

Територіально більшість центральних державних архівів, за винятком ЦДНТА України та ЦДІА України, м. Львів, розміщено в м. Києві. Вони мають можливість користуватися інформаційними, бібліотечними ресурсами та ДПА Державної наукової архівної бібліотеки, м. Київ (далі – ДНАБ, м. Київ).

Аналіз отриманих відповідей показав, що в центральних державних архівах Служби НТІ, довідково-інформаційний та бібліотечний фонди знаходяться в різних структурних підрозділах:

– *ЦДАВО України* – ДІФ функціонує при методичному кабінеті, до основних завдань архіву не входить інформаційне забезпечення користувачів друкованими виданнями та науково-методичною літературою. Друковані видання довідкового характеру, передані до архіву іншими архівними установами, обліковуються в методичному кабінеті та видаються для користування співробітникам архіву.

– *ЦДАГО України* не має бібліотеки, методичного кабінету чи іншого структурного підрозділу, який виконував би бібліотечні функції.

Відсутня й Служба НТІ. Бібліотечний фонд в архіві формується стихійно. Бібліотечним фондом користуються у читальному залі архіву.

– *ЦДІАК України* – Служба НТІ відсутня. Відповідальність за методичний кабінет і службу довідкової інформації покладено на одну особу – начальника відділу давніх актів архіву. Методичний кабінет в архіві створено у 1971 р. Бібліотечний фонд зберігає методичні видання з 1950 р. Довідкова служба забезпечує співробітників архіву науково-довідковою інформацією для виконання планових робіт. На думку працівників архіву, Служба НТІ потрібна для оптимізації виробничого процесу і проведення планових робіт окремих відділів, які пов'язані з науково-методичною та видавничою діяльністю.

– *ЦДІАЛ України* – бібліотечні функції покладено на сектор зберігання друкованих фондів (з 1949 р.). Робота сектору з обслуговування працівників архіву і користувачів досить ефективна. Стосовно Служби НТІ зазначено, що жоден з підрозділів архіву не виконує функції комплектування, зберігання, обліку та систематизації матеріалів ДДФ та інформування про них. Працівники архіву розуміють необхідність створення такої Служби, яка буде сприяти оволодінню новітніми розробками в галузі архівознавства і документознавства, підвищенню професійного рівня працівників архіву.

– *ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного* – відповідальність за ведення та облік довідково-інформаційного фонду покладено на провідного спеціаліста відділу формування НАФ та діловодства, який: комплектує архів профільними документами; вивчає та узагальнює інформацію про стан архівної справи з профільних для архіву питань; веде спільно з іншими архівними установами та підрозділами архіву наукові дослідження; розробляє методичні посібники, рекомендації, правила, інструкції з питань комплектування документів; впроваджує в практику роботи архіву результати наукових досліджень, методичні розробки та прогресивні методи роботи. Усі ці позиції закладено у “Посадову інструкцію провідного спеціаліста відділу формування НАФ та діловодства”, затверджену директором архіву.

– *ЦДНТА України* – Службу НТІ архіву створено наказом від 19.08.2010 р. № 53/ОД, але вона не є самостійним структурним підрозділом, а входить до складу відділу використання інформації документів. Служба НТІ функціонує відповідно до “Положення про Службу НТІ ЦДНТА України” (2010 р.)³. У Положенні визначено основні функції Служби НТІ, методи інформування користувачів, систему ДПА. Створення Служби НТІ в архівній установі обґрунтовується “Положенням про Центральний державний науково-технічний архів України”, в якому зазначено, що установа є координаційним центром з питань роботи з документами свого профілю (науково-технічною документацією), що зберігаються в інших державних архівах та архівних підрозділах

підприємств, установ, організацій та громадських об'єднань України, а також у громадян. Для виконання цієї функції працівники архівної установи повинні бути обізнаними з усіма найновішими нормативно-методичними розробками як в архівній справі, так і у сфері роботи з науково-технічною документацією. На Службу НТІ покладено бібліотечні функції, тому що в архіві немає науково-довідкової бібліотеки як самостійного підрозділу. Відповідальність за роботу з бібліотечним фондом несе Служба НТІ. У складі Служби НТІ – бібліотека (офіційна назва – бібліотечний фонд); методичний кабінет (офіційна назва – ДІФ), а також ДПА. Роботу з бібліотечним фондом організовано відповідно до “Інструкції з організації та порядку проведення робіт з бібліотечним фондом у ЦДНТА України” (2007 р.).

– *ЦДАМЛМ України* – бібліотечний підрозділ та Служба НТІ відсутні як самостійні структури. Інформаційні функції покладено на сектор зберігання друкованих видань відділу забезпечення збереженості документів, створений у 2003 р. Сектор здійснює облік, зберігання, використання наявного фонду. Бібліотечними фондами користуються архівні працівники, користувачі архіву та інших архівних установ.

ЦДАЗУ – самостійний бібліотечний підрозділ не був передбачений у структурі архіву. Тимчасово ці функції виконує відділ забезпечення збереженості та обліку документів. У складі бібліотечного фонду – книги з історії української еміграції, видані переважно за кордоном; словники, енциклопедії, довідкова та історична література.

– *ЦДЕА України* знаходиться на етапі становлення. В архіві ще не створено бібліотеки, методичного кабінету, Служби НТІ. Бібліотечні функції покладено на відділ формування НАФ та діловодства.

Як показало анкетування, Служби НТІ у місцевих державних архівах почали створюватись у 1970–1980-х роках, зокрема у держархівах Вінницької, Сумської, Одеської та інших областей. У 2002 р. діяльність Служби НТІ було відновлено у Держархіві Запорізької області на підставі затвердженого “Положення про Службу НТІ”.

Функції Служби НТІ та бібліотек виконують різні структурні підрозділи держархівів, а саме:

- відділ інформації та використання документів (держархіви АР Крим, Волинської, Дніпропетровської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Полтавської, Тернопільської, Харківської областей, міст Києва та Севастополя);
- відділ використання інформації документів (держархіви Львівської, Хмельницької, Чернігівської і Чернівецької областей). У Держархіві Чернігівської області Служба НТІ діє з 1950-х рр., її діяльність поновлено на підставі Положення про Службу НТІ, затвердженого 12 квітня 2010 р., НДБ діє з 1923 р.;
- відділ організації та координації архівної справи (Держархів Донецької області);

- відділ зберігання, обліку та науково-довідкового апарату (держархіви Київської, Луганської, Одеської, Рівненської областей);
- організаційно-аналітичний відділ (Держархів Черкаської області).

У частині держархівів інформаційні та бібліотечні функції виконують також методичні кабінети разом з іншими структурними підрозділами, у складі яких діє бібліотека або бібліотечний фонд. Такими є держархіви Донецької, Київської, Житомирської, Херсонської, Хмельницької областей.

У чотирьох держархівах областей інформаційні та бібліотечні функції виконують два структурні підрозділи, а саме: відділ інформації та використання документів і методичний кабінет при секторі організації та координації архівної справи (Держархів Житомирської області); відділ використання інформації документів у Берегівському відділі Держархіву Закарпатської області та відділ забезпечення збереженості та використання інформації документів – Ужгородський підрозділ Держархіву Закарпатської області; відділ організації та координації архівної справи та відділ інформації та використання документів (Сумська область).

Бібліотеки наявні у держархівах АР Крим (з 1924 р.), Волинської (з 1940 р.), Дніпропетровської (з 1922 р.), Закарпатської (з 1945 р.), Житомирської (з 1922 р.), Кіровоградської (з 1934 р.), Луганської (з 1951 р.), Львівської (з 1939 р.), Миколаївської (з 1926 р.), Одеської (з 2003 р.), Рівненської (з 1940 р.), Сумської (з 1925 р.), Тернопільської (з 1939 р.), Харківської (з 1932 р.), Херсонської (з 1931 р.), Хмельницької (створювалася протягом 1921–1923 рр.) областей.

В архівах бібліотеки та інші структурні підрозділи виконують функції, притаманні бібліотечним установам. Зокрема, комплектують фонд бібліотеки, здійснюють його облік, зберігання, систематизацію та інформаційно-довідкове обслуговування користувачів (державні архіви АР Крим, Закарпатської, Івано-Франківської, Луганської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької областей).

Служби НТІ, бібліотеки архівів основну увагу приділяють інформаційно-довідковому обслуговуванню індивідуальних користувачів – дослідників, працівників архіву та архівних установ області (держархіви Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Донецької, Кіровоградської, Львівської, Миколаївської, Сумської, Тернопільської, Чернігівської областей, міст Києва та Севастополя).

Служби НТІ, бібліотеки та інші структурні підрозділи, що виконують бібліотечні функції, своїм основним завданням вважають організацію різних видів виставок (тематичних до знаменних та політичних дат, нових надходжень до бібліотеки чи ДІФ), створення ДПА, підготовку бібліографічних покажчиків, списків, довідок; участь в інформаційно-

публікаційній діяльності держархіву та при виконанні працівниками архівів тематичних запитів користувачів.

Архівні установи також вважають, що ефективність інформаційної діяльності визначається виконанням запитів користувачів; інформаційним забезпеченням перспективних і поточних планів науково-дослідної та науково-методичної роботи архіву; виступами у засобах масової інформації. Позитивно оцінили свою інформаційну діяльність держархіви АР Крим, Волинської, Закарпатської, Житомирської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Луганської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Чернігівської, Черкаської, Чернівецької областей, міст Києва та Севастополя.

Окремі архіви наводять дані про кількість виданої з фондів бібліотек літератури, кількість користувачів фондів бібліотек (зокрема, держархіви Кіровоградської, Закарпатської, Чернівецької областей).

Аналізуючи ефективність своєї інформаційної та бібліотечно-бібліографічної діяльності, працівники архівів відзначають, що її ефективність залежить від наявності у штаті архіву окремої посади бібліотекаря або бібліографа (держархіви АР Крим, Сумської області); збільшення кількості видань, зокрема, довідкової літератури, спеціальних фахових видань з архівознавства та документознавства (держархіви Полтавської, Сумської областей).

Знижує ефективність інформаційної діяльності відсутність працівника із спеціальною бібліотечною освітою, недостатня кількість видань довідкового, архівознавчого спрямування (держархіви Донецької, Миколаївської областей).

Основним видом ДПА в Службах НТІ, бібліотеках та структурних підрозділах, що виконують бібліотечні функції, є каталоги (алфавітний, систематичний, географічний) та картотеки різних видів. Так, алфавітний, систематичний каталоги створено в держархівах Волинської, Донецької, Дніпропетровської, Закарпатської, Житомирської, Київської, Кіровоградської, Львівської, Миколаївської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької, Чернігівської областей.

Держархів Львівської області веде топографічний каталог, Кіровоградської та Чернігівської областей – географічні каталоги. Держархів Чернігівської області має також хронологічно-алфавітний каталог на газети, систематичний – на краєзнавчі публікації. У Держархіві Рівненської області каталоги у стадії створення (підбір літератури здійснюється за інвентарними книгами).

Головна довідкова картотека (далі – ГДК) є одним із основних джерел інформації про наявну в архіві профільну вітчизняну та зарубіжну літературу з питань архівної справи та документознавства, спеціальних історичних дисциплін, фонд методичних розробок, а також інформацію про літературу профільного для архіву характеру незалежно від місця

її зберігання. ГДК ведуться у держархівах Житомирської, Івано-Франківської, Черкаської та Чернігівської областей.

Картотеки різних видів ведуть держархіви Волинської, Донецької, Миколаївської, Одеської, Полтавської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернігівської, Чернівецької областей, міст Києва та Севастополя. Крім тематичних картотек, держархів Чернігівської області веде картотеку архівних публікацій, Херсонської області – іменну картотеку періодичних видань та статей з газет, Кіровоградської області – фактографічну та видові картотеки, Луганської області – предметно-тематичну, Тернопільської області – систематичну картотеку статей.

В архівних установах розпочалася робота зі створення електронних інформаційно-пошукових систем (далі – ПС), баз даних, яким практично віддають перевагу працівники всіх архівів. Проте зауважують, що їх організації заважає відсутність спеціаліста, недостатньо укомплектований штат Служб НТІ та бібліотек чи іншого структурного підрозділу, що виконує бібліотечні функції, та слабка матеріально-технічна база архівних установ. Деякі держархіви мають електронні бази даних на друковані видання. Наприклад, у Держархіві Донецької області – “Книжковий фонд дореволюційного періоду”, “Газетний фонд окупаційного періоду”; у Держархіві Чернігівської області – “Друковані видання архіву” (введено 6792 записи); у Держархіві Одеської області – електронна база даних на видання бібліотеки. Держархів м. Севастополя розпочав роботу зі створення електронного каталогу за допомогою АІБС МАРК SQL. У Держархіві Житомирської області електронні інформаційні бази створено у науково-методичному кабінеті. У Держархіві Миколаївської області триває інвентаризація бібліотечного фонду, одночасно з якою створюється електронна база даних в програмі Excel.

На питання, якому виду ДПА віддають перевагу працівники Служб НТІ, бібліотек, методичних кабінетів та інших структурних підрозділів, що виконують їхні функції, практично всі відповіли, що віддають перевагу як традиційним каталогам, картотекам на паперових, так і на електронних носіях.

Оцінюючи місце каталогів та картотек у системі ДПА, відзначають необхідність вести:

- традиційні каталоги – алфавітні, систематичні, географічні, топографічні;
- тематичні картотеки;
- картотеки нових надходжень тощо.

Аналіз інформаційної діяльності Служб НТІ та бібліотек показав, що для інформування користувачів застосовується комплекс методів. Практично всі держархіви областей та міст Києва та Севастополя здійснюють обслуговування читачів за їхніми запитамі.

Метод вибіркового розповсюдження інформації (ВРІ) передбачає періодичне надання абонентам, за попередньо сформульованими їхніми запитамі, інформації про поточні надходження до ДІФ. Таку форму інформування застосовують у своїй практичній діяльності деякі держархіви, а саме: Донецької області – інформація про архівну систему області; Чернігівської області – інформація про періодичні видання.

Метод диференційованого інформаційного обслуговування користувачів за групами не набув поширення в практичній діяльності Служб НТІ, бібліотек, методичних кабінетів. Лише держархіви Харківської та Херсонської областей визначили групи абонентів, які обслуговуються за конкретними запитамі: викладачі, студенти, краєзнавці, співробітники архівів.

Різні види планового усного та наочного обслуговування (“День інформації”, “День спеціаліста”; виставки нових надходжень, тематичні, до знаменних і пам’ятних дат, періодичних видань та ін.) використовуються у держархівах Волинської, Донецької, Дніпропетровської, Житомирської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Луганської, Львівської, Полтавської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Харківської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської, Чернігівської областей та міст Києва та Севастополя.

Складання бібліографічних тематичних списків літератури, нових надходжень до бібліотеки для співробітників архіву та на замовлення користувачів практикує лише частина держархівів: Дніпропетровської, Одеської, Рівненської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Черкаської областей.

Розміщення на веб-сайті архівної установи повідомлень про нові надходження здійснюють три держархіви – Одеської, Тернопільської і Чернігівської областей. Держархів Чернігівської області, крім повідомлень на веб-сайті, друкує їх в інформаційному бюлетені “Архівний вісник”.

Аналіз складу працівників, які виконують інформаційні та бібліотечні функції, показав:

1) працівники займають посади згідно зі штатним розписом відділів, у складі яких функціонують Служби НТІ та бібліотеки або бібліотечні фонди;

2) освіта працівників вища, за винятком Держархіву Харківської області (середня спеціальна). Більшість працівників мають університетську історико-педагогічну освіту (держархіви Донецької, Закарпатської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Львівської, Сумської, Одеської, Рівненської, Чернівецької, Чернігівської областей, м. Києва); історико-архівну (держархіви Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Луганської областей): бібліотечно-бібліографічну та в галузі діловодства (держархіви Тернопільської, Хмельницької областей).

Аналіз отриманих результатів дослідження та пропозицій державних архівних установ засвідчив, що архівні установи потребують від Галузевого центру науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства (далі ГЦНТІ АСД) організаційної, інформаційної та науково-методичної допомоги. Зокрема, від архівних установ надходять пропозиції щодо розроблення нормативно-методичних матеріалів, посібників, правил роботи, положень, методичних рекомендацій, інструкцій щодо організації діяльності Служби НТІ та бібліотеки, ДІФ з урахуванням профілю архівної установи; отримання сигнальної та реферативної інформації про нові вітчизняні та зарубіжні розробки у сфері теорії та практики архівної справи, документознавства, діловодства та їх повнотекстових версій; методики систематизації ДІФ та бібліотечних фондів.

Результати дослідження, пропозиції державних архівних установ будуть враховані ГЦНТІ АСД в подальшій роботі та сприятимуть підвищенню ефективності організаційної, інформаційної, науково-методичної діяльності Служб НТІ, їх взаємодії з ГЦНТІ АСД.

---

¹ Галузева система науково-технічної інформації з архівної справи та документознавства : структура та основні напрями функціонування : СОУ 92.5-22892594-001-2004 / розроб.: С. Кулешов (кер.), Л. Одинока (відп. виконавець), А. Батрак, Р. Романовський. – Чинний від 2005-01-01. – К., 2005. – 20 с.

² Положення про Центральний державний архів вищих органів влади та управління України : затвердж. наказом Держкомархіву України від 25 квіт. 2002 р. № 31 // Вісн. Держкомархіву України. – 2002, квіт.–черв. – Вип. 2 (10). – С. 82–88; Положення про Центральний державний архів громадських об'єднань України : затвердж. наказом Держкомархіву України від 25 квіт. 2002 р. № 31 // Вісн. Держкомархіву України. – 2002, квіт.–черв. – Вип. 2 (10). – С. 88–93; Положення про Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України : затвердж. наказом Держкомархіву України від 25 квіт. 2002 р. № 31 // Вісн. Держкомархіву України. – 2002, квіт.–черв. – Вип. 2 (10). – С. 111–116; Положення про Центральний державний історичний архів України, м. Львів : затвердж. наказом Держкомархіву України від 25 квіт. 2002 р. № 31 // Вісн. Держкомархіву України. – 2002, квіт.–черв. – Вип. 2 (10). – С. 99–105; Положення про Центральний державний історичний архів України, м. Київ : затвердж. наказом Держкомархіву України від 25 квіт. 2002 р. № 31 // Вісн. Держкомархіву України. – 2002, квіт.–черв. – Вип. 2 (10). – С. 94–99; Положення про Центральний державний кінофотофоноархів України ім. Г. С. Пшеничного : затвердж. наказом Держкомархіву України від 25 квіт. 2002 р. № 31 // Вісн. Держкомархіву України. – 2002, квіт.–черв. – Вип. 2 (10). – С. 105–110; Положення про Центральний державний науково-технічний архів України : затвердж. наказом Держкомархіву України від 25 квіт. 2002 р. № 31 // Вісн. Держкомархіву України. – 2002, квіт.–черв. – Вип. 2 (10). – С. 117–122.

³ Положення про службу науково-технічної інформації Центрального державного науково-технічного архіву України / ЦДНТА України ; уклад. А. О. Алексеєнко. – Х., 2010. – 5 с.

Представлены результаты проведенного Украинским научно-исследовательским институтом архивного дела и документоведения исследования организации функционирования Служб научно-технической информации, справочно-информационных фондов и библиотечных фондов государственных архивных учреждений Украины.

Ключевые слова: Службы научно-технической информации; справочно-информационные фонды; библиотечные фонды; государственные архивные учреждения.

There are published the results of the research of the organization of the activity of the Services of scientific and technical information; the reference and informational funds and the library fonds of the State archival institutions of Ukraine made by Ukrainian Research Institute of Archival Affairs and Record Keeping.

Keywords: the Services of scientific and technical information; the reference and informational funds; the library fonds; the State archival institutions.